

cognosceret, existere aliud summum bonum, ad quod cetera omnia bona referuntur. Quia vero beatissimi esse omnes optamus, neque ad definitum tempus dumtaxat, sed in perpetuum; nulla bonorum fugientium copia expleri potest nostra boni aeterni sitis. Humanae cupiditatis atque superbiae illustre exemplum reliquit Alexander Magnus, qui quum plures esse mundos audisset, flevisse fertur, et amicis percontantibus quidnam fleret, respondisse: *an non dignum est flere, si quum infiniti sint mundi, domini unius vix facti fuerimus?* Itaque intimo conscientiae testimonio hominumque exemplis certissimum est, neminem sua sorte contentum esse, nullis bonis finitis satiari posse. Quare superest, ut ad supremum bonorum omnium auctorem Deum unice confugiamus, qui *replet in bonis desiderium nostrum, qui est merces nostra magna nimis.*

ARTICVLVS II.

De conscientia.

I.

*F*acultas iudicandi de moralitate actionum nostrarum, utrum scilicet sint bonae an malae; utrum committendae an omittendae, dicitur conscientia. Alii conscientiam definiunt ipsum actum iudicandi, seu iudicium de actionum moralitate, utrum bonae sint an malae, utrum committendae an omittendae. Quia vero multis modis variare possunt de actionum moralitate homi-

num iudicia; multae dantur conscientiae divisiones, quas accurate explicavimus. Iudicium *theoreticum* vocatur, quo actionem bonam vel malam esse adfirmatur. *Practicum* autem appellamus, quo adfirmatur, actionem esse committendam vel omitendam. Si iudicium de actione tam theoreticum quam practicum fuerit verum, conscientia dicitur *recta*; sin falsum, conscientia *erronea* nuncupatur. Si de veritate iudicii sive theoretici sive practici, quod de actione aliqua fertur, fuerimus convicti, conscientia *certa* est. Si probabiles tantum habueribus rationes, conscientia *probabilis* est. Si dubitemus, utrum iudicium nostrum de actione sit verum an falsum, conscientia *dubia* est. Si levioribus dumtaxat rationibus quis innixus vereatur, ne actio sit mala, conscientia dicitur *scrupulosa*. Praecedentes definitiones exemplis illustrabimus. Si quis iudicat, amorem inimicorum esse moraliter bonum seu lege naturali praeceptum, rationi ac voluntati divinae conformem; is conscientiam habet *rectam*. Demonstrabimus enim suo loco, amorem inimicorum esse intrinsecus bonum ac proinde lege naturae praeceptum. Contra si quis iudicet, odium inimicorum esse moraliter bonum, aut lege naturae, si non praeceptum, saltem permissum, is conscientiam habet *erroneam*. Qui demonstrare valet, inimicos esse diligendos; is de veritate iudicii sui plene convictus est, ideoque certam habet de amore inimicorum conscientiam. At si quis id demonstrare non noverit, consultius tamen iudicaverit amare inimicum, quam eundem odio prosequi; ei conscientia nonnisi probabilis est.

Si cui ob aliquas rationes consultius videatur amare inimicum quam odisse; nimis tamen durum iudicet amare eum, qui nos oderit, et ita dubiter, num inimicus sit amandus an odio prosequendus, atque ignoret, in quam *contradictionis* partem adsensum determinare debeat; is conscientiam dubiam habet. Itaque differt conscientia dubia a probabili, quod in probabili adsint rationes, quae adsensum in alterutram contradictionis partem trahunt, ita ut una potius videatur vera quam altera. At in dubia suppetunt rationes pro utraque contradictionis parte, quae iudicanti videntur aequivalentes: tales nimirum apparent, ut ipse dignoscere non valeat, cuinam contradictionis parti adsensum praebere debeat. Si quis verba Christi, quibus iusiurandum prohibetur, ita interpretatus fuerit, quasi omne iuramentum sit prohibitum, atque in iudicium vocatus iurare recuset; is habet conscientiam scrupulosam, quae in falsa verborum Christi interpretatione consistit.

II. Hactenus explicavimus receptas conscientiae divisiones. Sed maioris perspicuitatis causa in re tanti momenti, alias subdivisiones adiungere non abs re erit. Si de actione feratur iudicium ante actionem patratam, seu de ipsa actione patrandam, conscientia dicitur *antecedens*. Si autem iudicium feratur de actione iam perpetrata, conscientia appellatur *consequens*. Neque sine ratione conscientia in antecedentem et consequentem dividitur. Non enim idem est de actione patrata et patrandam hominum iudicium, ut deinceps observabimus. Si iudicium de actione fuerit *theoreticum*,

conscientia vocatur *theoretica*; si vero practicum *practica* dicitur. Duplex nimirum est de actione iudicium, scilicet num sit bona an mala, et num sit committenda an omittenda. In casu priori iudicium est theoreticum et conscientia theoretica, in casu autem posteriori iudicium est practicum et conscientia practica. Porro in iudicio, quod fertur de actione committenda aut omittenda, vel singulas circumstantias in casu dato consideramus, vel animus ad eas non advertimus. Si iudicium fuerit practicum, nondum spectatis particularibus circumstantiis, conscientia dicitur *theoretice practica*; si vero spectentur particulares circumstantiae, conscientia *practice practica* appellatur. Ita conscientia theoretice practica est, dum iudicamus, die dominica aedem sacram esse frequentandam; at practice practica est, si quis incommodo aliquo laborans ob aëris inclementiam iudicet, licitum sibi esse a cultu divino abstinere. Hinc patet conscientiam practice practica a theoretice practica aliquando esse diversam; neque repugnat, utramque esse rectam. Itaque non sine utilitate fingitur haec alia conscientiae divisio. Rursus conscientia practice practica dividitur in *incompletam* et *completam*. Completa dicitur, si in casu singulari omnium circumstantiarum habeatur ratio; incompleta appellatur, si quaedam circumstantiae dumtaxat attendantur. Tandem si mens iudicium ferat adfectuum impetu abrepta, conscientia dicitur *serva*, in casu opposito *libera*. Has omnes distinctiones in morum doctrina utilissimas esse, ex dicendis manifestum fiet.

III. Si quis iudicat, actionem aliquam esse bonam vel malam propter auctoritatem dicentis, qui errori obnoxius esse possit, huic conscientia non nisi *probabilis* est. Etenim qui de actionis bonitate vel malitia ita iudicat, is sibi persuadet, actionis bonitatem vel malitiam dicenti perspectam esse. Verum quia dicentis auctoritas errori obnoxia esse potest (*ex hyp.*), probabiliter tantum iudicatur, dicenti cognitam esse veritatem, ac proinde credentis fides et conscientia est tantum probabilis. Heic autem diligenter observanda est apposita conditio, *si dicentis auctoritas errori obnoxia esse possit*. Si enim definientis auctoritas falli non possit nec alios fallere, in hoc casu conscientia est certa. Tales sunt veritates, quas scripturae sacrae, traditionis et ecclesiae auctoritate novimus. Haec enim fides omnino infallibilis conscientiam certissimam nullique errori obnoxiam facit. Porro ex iis, quae in logica demonstravimus de opinionum probabilitate, colligitur magis vel minus probabilem esse conscientiam pro doctorum auctoritate atque etiam numero, dummodo tamen iudicii nostri probabilitatem non ex sola doctorum multitudine; sed probitate, doctrina, diligentia ac sapientia metiamur. Et quidem doctorum illorum auctoritas movere non debet, nisi quatenus praesumitur cum gravi aliqua ratione coniuncta. Talis autem probabilitas appellari solet *extrinseca*, ut distiguatur a probabilitate *intrinseca*, quae rationibus ab auctoritate distinctis innitur. Porro opinio seu conscientia probabilis sub triplici respectu considerari potest. I. In concursu opinio-

nis contrariae, quae sit aequae probabilis. II. In concursu alterius, quae sit minus probabilis. III. In concursu alterius, quae sit probabilior. De opinionum probabilitate in morum doctrina gravissimae quaestiones moventur, quas speciali conclusione explicabimus, praemissis tamen nonnullis principiis omnino necessariis.

IV. Ex conscientiae definitione manifestum est, sine lege nullam esse conscientiae notionem. Etenim conscientiam habemus, quatenus iudicamus, actionem aliquam esse bonam vel malam. Lex autem est regula secundum quam actiones nostras dirigere tenemur. Actiones vero moraliter bonae censentur, quatenus sunt legi conformes; moraliter autem malae putantur, quatenus sunt legi difformes. Quare ex lege intelligitur, num actio aliqua bona sit vel mala; ac proinde si nulla esset lex, nulla quoque foret conscientia, obligatio nulla, atque unusquisque ageret, quod ipsi luberet, de actionum intrinseca bonitate vel malitia minimi sollicitus. Et re quidem ipsa lex naturae ponitur, posita hominis rerumque natura; datur ergo conscientia, quia datur lex naturae. Leges autem positivas divinas atque humanas fundari saltem remote in lege naturali iam demonstravimus. Igitur lex naturalis positiva divina atque humana pro iusta conscientiae regula haberi debet. Quae quum ita sit, patet, actum quemlibet conscientiae esse *discursivum*; seu solvi posse in syllogismum, cuius maior propositio est factum seu actio; minor est lex sive naturalis sive divina positiva atque etiam humana; conclusio autem est iudicium de actione

committenda vel omittenda. Ita si quis data occasione iudicat, laedendum non esse inimicum, iudicium istud resolvi potest in hunc syllogismum: actio cuius mihi datur occasio, est offensio inimici; sed actio illa voluntati divinae contraria est; ergo actio, cuius mihi datur occasio, divinae voluntati est adversa.

V. Si ob rationes a circumstantiis singularibus desumtas, mutetur iudicium de actionis moralitate; fieri potest, ut contra conscientiam cum theoreticam, tum theoretice, immo practice practicam, sed incompletam agamus. Etenim beneficio conscientiae theoreticae practicae meliora probamus, deteriora sequimur, decepti conscientia practica incompleta et praesertim *serva*. Haec omnia ex praecedentibus definitionibus manifesta, exemplis declarabimus. Ob circumstantias singulares saepe pro bono habemus, quod malum antea videbatur, et vicissim ob circumstantias quasdam singulares pro malo habemus, quod alias videbatur bonum. Immo quamvis cognoscamus, actionem aliquam esse bonam vel malam, positis tamen lucri, damni, taedii circumstantiis, bonam actionem omitimus, malam autem perpetramus: videmus meliora probamusque, sed deteriora sequimur. Qui contra conscientiam theoreticam et theoretice practicam agit, quid bonum sit, quid malum agnoscit: quod bonum est, laudat et aliis commendat: quod vero malum est, damnat aliosque a malo dehortatur. Hoc tamen non obstante, oblata agendi occasione sibimetipsi contrarius aliter agit: quae committere sibi proposuerat omittit, et contra

quae omittere sancte decreverat, committit. Is autem agit contra conscientiam practice practicam incompletam, nimirum spectatis quibusdam circumstantiis consultius iudicat agere contra legem. At si conscientia fuerit *serva*, contra conscientiam non modo theoreticam, verum etiam practice practicam completam agimus. Etenim si conscientia *serva* fuerit, de actione committenda vel omittenda fertur iudicium, dum adfectuum impetu abripimur, ac proinde contrarium eius facimus, quod faciendum alias iudicabamus: id nempe faciendum in datis circumstantiis iudicantes, ad quod adfectuum impetu trahimur. Ita contra conscientiam theoreticam et practice practicam agit, qui vindictae cupidine abreptus damnum infert ei, a quo se laesum arbitratur; etsi probe noverit, vindictam omnem legi naturali ac Christi praecepto esse contrariam, nec adesse circumstantias singulares, quae vindictam permittant. At quoniam mens nostra voluntatem non mutat nisi oblatis rationibus aliis, quas ad hanc mutationem sufficientes iudicat; evidens est, hominem agere non posse contra conscientiam completam, si recta, certa atque libera fuerit. In conscientia enim completa omnes circumstantiae attenduntur; si recta sit ac certa, de iudicii veritate convicti agimus; tandem si libera sit, omnis abest adfectuum impetus. Nulla ergo est ratio sufficiens, quae voluntatem mutare possit, ac proinde agere non possumus contra conscientiam completam his omnibus munitam circumstantiis. Diligenter autem observandum est, ea quae diximus de conscientia *serva* et de conscientia li-

bera, completa, recta et certa, animi libertati contraria non esse. Mens enim nostra alias circumstantias, motiva alia sibi potest repraesentare, ideoque et mutari potest voluntatis determinatio. Haec autem conferantur cum iis, quae demonstravimus in metaphysica de animae libertate.

VI. Qui contra conscientiam erroneam agit semper peccat, quia semper agit animo peccandi, volitio autem peccati peccatum est. Et quidem peccatum homini non imputatur, nisi quantum a libera voluntate proficiscitur. Ita homicidium non imputatur furioso, qui rationis usu destitutus libera non agit. Quamvis ergo actus externus non sit contra legem, peccat tamen, qui conscientia erronea iudicat, actionem commissam esse legi contrariam. Neque tamen inde concludat aliquis, conscientiam quoque erroneam esse morum regulam. Qui enim agit secundum conscientiam *vincibiliter* erroneam peccat; atque etiam peccat, qui contra eandem agit. Ita si quis errore vincibili iudicaverit, turandum esse ad sublevandos egenos, peccat contra iustitiam si furetur; si vero non furetur, peccat contra amorem proximi. Itaque probe distingui debet conscientia *vincibiliter* erronea a conscientia erronea tantum *invincibiliter*. Qui non agit, et etiam qui agit secundum conscientiam vincibiliter erroneam, peccat. At non peccat, qui agit secundum conscientiam invincibiliter erroneam; haec enim conscientia excludit voluntatem peccandi. Quid sit error *vincibilis*, quid *invincibilis*, iam antea explicavimus.

VII. Qui conscientia dubia agit, peccat. Et enim qui conscientiam dubiam habet, adhuc dubitat de veritate iudicii sui, quod fert de actione committenda vel omittenda, ideoque ignorat, num actio committenda sit vel omittenda. Quare si conscientia dubia agit, tam facile potest accidere, ut actio sit legi conformis, quam difformis, ac proinde peccandi periculo sese exponit. Si igitur hoc periculo non obstante, tamen agit, vult actionem perpetrare, etiamsi contingat, eam esse legi contrariam, ac proinde vult peccare; sed velle peccare, peccatum est; ergo peccat, qui conscientia dubia agit. Et re quidem ipsa, quemadmodum periculo errandi sese exponit, qui adsensum praebet propositioni, de qua dubitat, utrum vera an falsa sit; ita periculo quoque legem transgrediendi sese exponit, qui actionem committit, de qua dubitat, utrum committenda sit vel omittenda. Quare patet, actionem conscientia dubia perpetrata se habere ad voluntatem, quemadmodum adsensus dubius ad intellectum. Neque est quod quis excipiat, tunc solum peccari, ubi contingit, conscientiam dubiam esse erroneam, seu dum actio commissa est legi contraria. Nam, ut iam observavimus, non actus externi habetur ratio, sed voluntatis, in qua haeret malum morale. Porro quamvis ad conscientiam dubiam referri etiam possit conscientia scrupulosa, non tamen peccat, qui agit contra conscientiam scrupulosam. Haec enim frivolis dumtaxat nulliusque momenti difficultatibus vexatur, ac proinde peccandi periculo non se exponit, qui agit contra conscientiam scrupulosam.

VIII. Quod probabilius videtur, non semper verum est, ac proinde etiam fieri potest, ut qui secundum conscientiam probabiliozem agit, revera agat contra legem. Is tamen non peccat, si in agendi occasione constitutus ad veritatem liquidam pervenire non potuerit: in hoc enim casu eum excusat humana infirmitas. At si quis in opinione probabilis conquiescat, nec de opinione certa consequenda sit multum sollicitus, infirmitatis humanae tribuendum non est, quod contra legem peccaverit. Quum enim conscientiam certam consequi potuerit, conscientia probabilis in hoc casu peccandi voluntatem includit, ac proinde eum minime excusat conscientia etiam probabilior. De conscientiae probabilitate varias quaestiones agitari iam diximus. Verum antequam de hoc magni sane momenti argumento conclusionem instituamus, praescribendae sunt aliquae morum regulae ex praecedentibus principiis colligendae, atque etiam solo rationis usu facile manifestae. I.^a Antequam conscientiae dictamen quis sequatur, sedulo debet pendere, an tantam habuerit, vel habere possit rei definiendae intelligentiam, ut de ea iudicium ferre possit. Si enim necessaria ad ferendum iudicium intelligentia caruerit; iam in hac re nihil definire, nihil adgredi potest sine maximae temeritatis nota, sine praesentissimo peccandi periculo, ac proinde nec sine peccato. II.^a Posita sufficienti intelligentia, considerandum superest, an in praesenti actione sufficientem intelligentiae ac doctrinae usum adhibuerimus. Persaepe enim accidit, ut tranquilla conscientia committantur actio-

nes, quarum malitia, levi etiam meditatione adhibita, statim innotesceret. Itaque probe distingui debent conscientia antecedens et conscientia subsequens. In multis hominum actionibus ultima dumtaxat conscientiae species intervenit, dum nempe sine praevio examine agimus, patratam vero actionem deinde consideramus. Porro si conscientia antecedens fuerit recta et certa, haec eadem est cum conscientia consequente; secus autem conscientia subsequens non semper eadem est cum conscientia antecedente dubia atque probabilis, multo minus cum conscientia antecedente erronea. Si autem conscientia consequens non sit eadem cum antecedente, iam conscientia consequens antecedentem accusat, atque ex illa accusatione oriuntur animi anxietates, conscientiae stimuli, qui hominem infelicem reddunt. Contra autem si conscientia subsequens eadem sit cum antecedente, nulla est conscientiae accusatio, atque hinc conscientiae securitas, atque hominem felicem reddit. Quare rursus patet, felicitatem in virtutis exercitio positam esse.

Exemplo quodcumque malo committitur, ipsi displicet auctori, prima haec est ultio, quod se Iudice, nemo nocens absolvitur, improba quamvis.

Gratia fallaci praetoris vicerit urna.

Iuvenal. sat. 13.

III.^a Hominis sapientis est conscientiam suam explorare ante actionem patranda, et ipsa actione iam patrata. Et quidem quum conscientia antecedens praesertim *serva* non semper eadem sit

eum conscientia subsequente, actionis rectitudo iterum exploranda est, ut in bono confirmemur, si conscientia subsequens conveniat cum antecedente; a malo autem retrahamur, si diversum sit conscientiae antecedentis et subsequentis iudicium. Illud vero praeceptum in morum doctrina maximi momenti esse patet. Etenim experientia compertum est, tutissima aliquando esse, patrata actione, hominum iudicia. Nam conscientia antecedens saepe adfectuum impetu abripitur, et serva est; ut sedato adfectuum tumultu, rectum est conscientiae consequentis et liberae iudicium. IV.^a Quod spectat ad conscientiam dubiam, eum peccare iam demonstravimus, qui agit cum conscientia dubia. Quare si urgeat agendi necessitas, omnis adhiberi debet diligentia, ut certitudo habeatur; si autem adhibita qualibet diligentia, aequalis hinc et inde maneat probabilitas, iam tutiori parti standum est, huic scilicet opinioni, quae magis remota est a periculo peccandi. Qui enim aliter ageret, sese exponeret periculo peccandi. Hinc merito praescribit regula iuris; *in dubiis tutior pars est eligenda.* V.^a Quod attinet ad conscientiam probabilem, certum est, in quovis casu licitum esse sequi opinionem sive conscientiam probabilem, quae *favet praecepto*, seu quae adserit, rem aliquam esse veritam, quamvis sit minus probabilis, quam opinio contraria, quae *favet libertati*, hoc est, quae adserit, rem esse licitam. Licet enim in hoc casu sit periculum falsitatis, quum opinio, quae favet libertati, sit magis probabilis; quia tamen opinio minus probabi-

lis favet legi, omnem peccandi voluntatem excludit, et a periculo peccandi longe est aliena. Certum est quoque, adhibendam esse omnem diligentiam, ut ad conscientiam sertam perveniamus. Qui enim hanc conscientiam acquirere parum vel nihil curat, sese exponit periculo peccandi; vult igitur peccare, ac proinde reipsa peccat. Quare si conscientia sit probabilis tantum, omni cura efficiendum est, ut augeatur conscientiae probabilitas, atque etiam habeatur certitudo, si fieri possit. Haec conscientiae species in plerisque hominibus frequentissima est. Quum enim imperitum vulgus eam non habeat intelligentiam atque doctrinam, qua conscientiam certam facere possit, in iis praesertim officiis atque praeceptis, quae a primis principiis longius distant, conscientia certa saepe carent homines. Ii ergo doctorum sapientissimorumque hominum consilia adhibere debent, sed praesertim executioni mandent illud Iacobi monitum: *si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus adfluenter.* His praemissis sit

CONCLUSIO.

NON LICET SEQUI CONSCIENTIAM PROBABLEM, QVAE FAVET LIBERTATI, IN CONCVRSV OPINIONIS AEQVE PROBABILIS, QVAE FAVET PRAECEPTO: NEQVE LICET SEQUI OPINIONEM MINVS PROBABLEM, QVAE FAVET LIBERTATI, IN CONCVRSV PROBABILIORIS, QVAE FAVET LEGI: SEQVI TAMEN LICET OPINIONEM PROBABILIOREM, QVAE FAVET LIBERTATI.

Prob. 1. pars, quae facile patet ex antea demonstratis. Etenim qui sequitur opinionem aequae probabilem, quae favet libertati; is agit cum conscientia dubia [*ex dem.*]; sed qui agit eum conscientia dubia, peccat [*ex dem.*]; ergo non licet sequi opinionem aequae probabilem, relicta tutiore. Atque in hoc casu servandae sunt regulae, quas de conscientia dubia iam antea praescripsimus. Et re quidem ipsa sese habet actio dubia respectu voluntatis, quemadmodum adsensus dubius respectu intellectus. Porro in propositione dubia adsensum debemus suspendere, donec certitudinem adsequamur, atque errore intellectus peccaret, qui propositionem dubiam vel probabilem certo adfirmaret; ergo a pari si actio sit dubia respectu conscientiae, actionem ipsam debemus suspendere, seu ab ea abstinere, donec actionis rectitudo certa vel probabilior evadat. Si vero ad conscientiam certam vel probabilioram perveniri non possit, tutior opinio eligenda est. Et certe actio dubia voluntatem peccandi continet. Nam quum [*ex hypoth.*] utraque opinio sit aequae probabilis, aequalia sunt pro utraque contradictionis parte rationum momenta, ac proinde spectatis dumtaxat motivis aequalibus, voluntas sese determinare non potest, quum nulla sint in hanc magis, quam in illam partem determinationis motiva. Si ergo voluntas sese determinet ad illam partem, quae favet cupiditati, motivo cupiditatis voluntas ad agendum determinatur, ac proinde peccat. Et quidem huius opinionis patronos satis damnat intimum conscientiae testimonium, si

in rebus quibuslibet agendis atque negotiis hominum prudentiam atque sapientiam attendamus. ; Ecquis se ipsum velut imprudentissimum non haberet, si grave aliquod negotium adgressurus, duasque praevidens aequae probabiles finiendi negotii vias, alterutram sequitur, altera, quae tutior est, neglecta? Porro si id ab omni ratione et prudentia alienum sit in quolibet vitae negotio; quanto magis in re omnium gravissima et unice necessaria, quae ad salutem aeternam spectat?

Prob. 2. pars, quae ex prima evidenter colligitur. Si enim in concursu duarum opinionum aequae probabilium, tutiorem sequi teneamur, ergo a fortiori, si opinio una sit tutior et probabilior altera, eam, quae probabilior est, sequi debemus. Et quidem [*ex principiis antea demonstratis*] nulla praetermitti debet diligentia, quantum patitur humana infirmitas, ut opinionis probabilitatem augeamus, et certitudinem, si fieri possit, obtineamus. ; At quis dixerit eam, quam investigare tenemur, maiorem probabilitatem in praxi negligere, et parum curare licitum esse? Id certe a ratione omnino abhorret. Et re quidem ipsa, si quis de philosophicae opinionis certitudine parum sollicitus, meram veritatis umbram consecraretur, neque maiori probabilitati studeret; is sane temeritatis notam merito incurreret. ; Quanto magis ergo temerarius atque imprudens censeretur, qui in morum doctrina et gravissimo salutis aeternae negotio non solum maiorem probabilitatem nullo studio persequitur, sed eam quo-

que oblatam parvi vel nihil facit? Hanc conclusionem plurimis sacrae scripturae et SS. PP. testimoniis comprobare solent theologi, at nobis sola ratione utendum est. Quare eas tantum probationes adhibemus, quae ex ethices principiis eruantur.

Prob. 3. pars. Eam licet sequi opinionem, quae rationi conformis est et humanae naturae infirmitati conveniens; atqui talis est opinio probabilior in concursu tutioris. Et quidem rationi consentaneum est iudicium, quod gravioribus motivis innititur, atque prudenter agit, qui gravissimis rationibus persuasum habet, actionem suam esse licitam: qui nullam habet erroris formidinem, aut si quam habeat, eam velut levissimam merumque scrupulum repellit. Et certe si habeat motiva multo graviora, quibus suam actionem licitam iudicat, motiva opposita apparent levissima, et merito contemnenda, atque perinde se habent, ac si non essent. Ex his autem patet, satis non esse in opinione minus tuta leviolem dumtaxat probabilitatis speciem. Neque enim licet sequi opinionem minus tutam et paullo probabiliorem: *parum* etenim *pro nihilo reputatur*, atque talis probabilitas non excludit prudentem peccandi formidinem. In hoc igitur casu valent omnia argumenta, quae in prima conclusionis parte adferuntur. At si opinio minus tuta sit satis probabilior, prudens est et rationabilis agendi ratio atque humanae naturae infirmitati accomodata. Et quidem talis est humani ingenii imbecillitas, ut cum certitudine metaphysica de materiali actionum sua-

rum honestate non semper operari possit; immo talis est hominum pars maxima, ut aliorum hominum auctoritate, non autem propria doctrina plerumque ducantur atque regantur. Itaque Deus qui *disponit omnia suaviter*, non semper ab homine exigit, ut cum certitudine metaphysica agat. Sed infirmitati nostrae consulens, ubi certitudinem adsequi non possumus, id solum praecipit, ut numquam operemur sine firma et prudenti persuasionem, quod licita sit actio quam committimus. Tres ergo conclusionis partes demonstravimus. Quod ad tertiam partem spectat, nihil est, quod contra obiici possit. Vnum dumtaxat mendum superest in hac tertia parte, sermonem esse dumtaxat de actionibus, quas licitas esse vel illicitas certo non constat. Verum in iis quae ad salutem necessaria sunt *necessitate medii*, vel ad sacramentorum administrationem et susceptionem pertinent; tutior pars, etiamsi minus sit probabilis, semper est eligenda. Sed haec ad theologos spectant. Iam obiectiones duabus primis partibus communes refellamus.

SOLVUNTUR OBJECTIONES.

Obiect. 1. Talis non est probabilitatis doctrina, qualis vulgo creditur. Non enim quaelibet opinio probabilis velut tuta agendi regula adseritur, sed ea solum, quae gravissimis innixa est rationibus, neque revelatis morum praeceptis contraria est. Vnde sic argumentari licet: haec opinio tamquam agendi regula adhiberi potest, quae

prudentialia, rationi morumque doctrinae consentanea est; atqui ita se habet probabilitatis doctrina; ergo probabilitatis doctrina vera est. Resp. C. mai., N. min. Singulas probationis partes expendemus. Primum itaque definiendum est, quid per gravissimas rationes intelligant probabilitatis patroni. Gravissimas scilicet rationes eas appellant, quibus ipsi moventur, vel quae auctoribus gravibus probantur. Itaque licebit sequi opinionem iis subnixam rationibus, quas vel ipsi vel auctores quidam graves idoneas atque sufficientes iudicabunt. Ac proinde licitum erit in praxi eam tenere opinionem, quae probabilitate aliqua vel intrinseca vel extrinseca donatur in concursu etiam opinionis probabilioris atque tutioris. Hanc vero doctrinam iam valide confutavimus. Praeterea dum hanc conditionem requirunt, ut nempe opinio probabilis neque rationi, neque revelatis morum praeceptis sit contraria, verborum ambiguitate ludere videntur. Re quidem vera, si fateantur, opinionem non esse probabilem, nisi rationi et revelatis morum praeceptis sit consentanea, talis quidem opinio tutissima est morum regula. Sed qui ita sentiunt, probabilitatis doctrinam omnino evertunt. Verum si opinionis probabilis nomine eam intelligant, quae rationi principiisque revelatis contraria certo demonstrari non potest, talem opinionem sequi in concursu probabilioris, vel etiam aequae probabilis sed tutioris, rationi omnino repugnat. Et quidem; nonne imprudentissimus et stultissimus haberetur, qui adfirmantibus aliis, cibum aliquem esse veneno infectum, aliis negantibus aequali ra-

tionum pondere, hunc tamen cibum sumere non dubitaret? Si quis exercitus dux eo tempore praellium committat, quo probabilius putat, se victum iri: si mercator societatem contrahat iis conditionibus, quas noxias magis quam utiles probabilius iudicaverit, numquid non tales homines tamquam imprudentiae et stultitiae exemplum ab omnibus sapientibus traducentur? Et certe; nonne rationi contrarium est in re praesertim magni periculi, sine ratione agere, immo et contra rationem?

Obiect. 2. Secundum prudentiae rationisque regulas se gerit, qui secundum doctorum hominum consilia agit. Etenim, ad quem in dubiis confugiet plebeius aliquis morum scientiae ignarus, nisi ad pastorem suum aut doctorem, cuius auctoritate quietem et tranquillitatem conscientiae suae conciliet? Haec autem auctoritas est probabilitas extrinseca. Vnde sic argumentantur aliqui: satis est in morum praxi probabilitas illa, quae viro- rum doctorum et sapientum auctoritate nititur, et in plerisque vitae humanae circumstantiis necessaria omnino est; atqui sic se gerit, qui probabilitate ducitur; ergo probabilitatis doctrina prudens est. Resp. N. min., et ad probationem dico, eum non esse sapientem, qui in duarum opinionum aequae probabilium concursu eam non sequitur, quae tutior est, atque multo minus sapiens censeretur debet, qui opinionem minus probabilem minusque tutam amplectitur. Et re quidem ipsa nemo sapientem diceret medicum, qui omissis tutoribus remediis probabilia tantum aegroto propinaret: ne-

mo prudentem censeret aegrotum, qui relictis probabilioribus medicamentis minus probabilia sumeret. Porro imprudentiae gradus non solum ex ipso probabilitatis gradu, sed etiam ex ipsa periculi magnitudine aestimari debet. Si ergo aegrotus tamquam imprudentissimus et stultus haberi debeat, qui suam valetudinem vitamque ipsam periclitatur, minus tuta adhibens remedia, proculdubio infinite stultus censi debet, qui vitam aeternam iacturae periculo exponit. Quod autem in obiectione adiungitur, probabilitatem extrinsecam in plerisque hominibus necessariam esse, falsum omnino est, nisi tales sint circumstantiae, in quibus ignorantia sit invincibilis. Itaque ignari plebeiique homines, qui pastoris sui sententiam sequuntur, illi a peccato excusantur in iis rebus, quas *invincibiliter* ignorant. Sed cavendum est, rarissimos esse casus illos. Neque enim invincibiliter ignorari possunt ea, quae sunt iuris naturalis; neque enim citra culpam ignorari possunt ea, quae pertinent ad ius positivum, quum sint notissima. Sed haec fusius tractare theologorum est. Satis sit observare, obiectionem hanc conclusioni nostrae non esse contrariam. Etenim heic agimus de opinionum concursu; at in hypothese hominis plebei atque imperiti nullus est opinionum concursus; eam solam novit, quam pastoris sui auctoritate accepit. Sed excusandi minime sunt, qui in rebus dubiis ad doctorem confugiant, ut laxiori eorum opinioni auctoritatem aliquam, et reclamanti conscientia fallacem tranquillitatem concilient: *caecus caecum ducit, et ambo in foveam cadunt*. Tandem respon-

sionem hanc concludimus verbis S. Thom. *quodlibet. 3. art. 10.*: *Respondeo dicendum, quod diversae opiniones doctorum si quidem non pertinent ad fidem et bonos mores, absque periculo auditores utramque partem sequi possunt; tunc enim habet locum, quod Apostolus dicit ad Rom.: unusquisque in suo sensu abundet. In his vero, quae pertinent ad fidem et bonos mores, nullus excusatur, si sequatur erroneam opinionem magistri; in talibus enim ignorantia non excusat.*

Obiect. 3. Opinio probabilior humanae infirmitati et tranquillitati non satis est accommodata: pios viros perpetuis scrupulis atque anxietatibus cruciaret, timerent scilicet, ne cupiditate aliqua excaecati de maiori opinionis suae probabilitate non satis accurate iudicaverint; hinc ad vitandum omne periculum, tutiorem partem semper amplecti teneremur. His positis sic argumentantur aliqui: probabilioris opinionis non urget necessitas, vel tutiorem opinionem semper sequi tenemur; atqui falsum posterius; ergo verum prius. Resp. N. mai. Dum dicimus, amplectendam esse partem tutiorem, haec necessitas obtinet tantum, si utraque opinio non sit tuta, ut fit in concursu opinionum aequae probabilium, vel *quam ea, quae favet praeecepto, est probabilior altera*. In iis enim casibus utraque opinio non est tuta: *sola tuta est, quae favet praeecepto. Ceterum quum opinio favens libertati probabilior est, tunc utraque opinio tuta est. In duobus scilicet primis casibus ea sola tuta est, quae favet praeecepto; in tertio autem tuta etiam est opinio probabilior, licet tutiorem*

ponamus opinionem minus probabilem. Itaque non tenemur sequi opinionem tutiorem, nisi in primis casibus. In tertio autem casu satis est sequi opinionem probabiliozem, quae etiam tuta est, licet opinio minus probabilis sit tutior, hoc est, magis remota a periculo peccandi. Verum tutam esse opinionem probabiliozem, licet tutior sit opinio probabilis, manifestum est. Tutum enim est operari secundum opinionem illam, quae excludit omnem formidinem rationabilem peccandi. At talis est opinio probabilior, si cum tutiore comparetur. Haec enim longe gravioribus innitur rationum momentis ita, ut nulla aut fere nulla sit opinionis tutioris probabilitas. Itaque patet, distinguendam esse opinionem tutiorem a probabiliori et minus tuta. Porro tantum abest, ut doctrina hactenus explicata religiosas conscientias perturbare ac vexare possit; quin contra iustis conscientiae stimulis torqueri debeant, qui opinionem quamlibet probabilem amplecti non dubitant, et in perituris huius vitae negotiis maiorem, quam in aeterna salute procuranda, adhibent diligentiam. At vir, cuius salus aeterna cordi est, ab actione, quam post diligens examen nescit, an licita sit nec ne, absteineat oportet. Si autem urgeat agendi necessitas, omni utatur diligentia, praesertim a Deo *patre luminum* sapientiam imploret. His autem adhibitis actionum regulis, quietus operabitur, non ita tamen securus, quin cum propheta *pro suis ignorantibus* Deum humillime deprecari debeat, quin tandem, ut monet Apostolus, *cum metu ac tremore suam salutem operetur.*

Obiect. 4. Receptissima est iuris regula, quae utpote divinae bonitati consentanea, in morum disciplina vigere etiam debet; *in obscuris minimum est sequendum: odia restringi, et favores convenit ampliari*; ergo probabilitatis doctrina innitur etiam regulis iuris. Resp. dist. ant., haec et similes iuris regulae intelligi debent *de dubiis facti*, C. ant., *de dubiis iuris*, N. ant. et cons. Itaque duplex est dubium, aliud iuris, aliud facti. Dubium iuris est dubium de lege, quo scilicet dubitatur, an actio aliqua sit licita vel illicita. Dubium facti est dubium de facto aliquo, an exempli gratia, crimen aliquis admiserit vel non. Porro laudata iuris regula intelligi debet solum de dubiis facti, et ubi agitur de poenis infligendis, non autem de dubiis iuris, ubi agitur de licito et illicito. Et quidem in dubio de admissione criminis vel culpae tutior est pars, quae magis benigna est, remotior enim est a periculo damnandi innocentem. At contra in dubiis iuris, seu de licito et illicito, qui sequitur opinionem benigniorem et minus probabilem, sese exponit periculo aliquid faciendi contra legem seu peccandi, ac proinde peccat.